

dr Katarzyna Plebańczyk
Uniwersytet Jagielloński

INNOWACYJNOŚĆ W KULTURZE — SZANSA CZY KONIECZNOŚĆ?

Streszczenie

Tematem podjętym w artykule jest analiza innowacyjności w kulturze. Prowadzi do tego szeroki opis rozwoju polityki UE w tym kontekście. W dalszej części artykułu autorka analizuje zarówno wady, jak i zalety przyjętego podejścia – w odniesieniu do kultury jako działalności artystycznej i zarządzania w tym sektorze.

Słowa kluczowe: innowacyjność, kultura, zarządzanie, ekonomika kultury

Summary

Innovation in culture — a chance or necessity?

The subject taken in the article is the analysis of innovation in the culture. This leads to the broad description of the development of EU policy in this context. Later in this article the author analyzes both the disadvantages and advantages of existing approaches – in relation to culture as artistic activities and management in this sector.

Keywords: innovation, culture, management, economics of culture

Wstęp

„Firmy sprawiają dziś wrażenie, jakby trawiło je nienasycone wręcz pragnienie wiedzy, doświadczenia, metodologii i procedur zogniskowanych wokół innowacji” [Kelley, 2010: 20]. Można by od razu sformułować pytanie, czy jest to pragnienie, czy konieczność? Innowacja to słowo-klucz we współczesnym świecie, ideologia, sposób funkcjonowania, obowiązek; pojawia się w każdym dokumencie strategicznym zarówno w kontekście rozwoju państwa, regionu czy sektora, jak i poszczególnych firm, instytucji czy organizacji.

Niniejszy tekst jest poświęcony rozwojowi pojęcia innowacji i usankcjonowaniu go w dokumentach strategicznych i wytycznych polityki Unii Europejskiej jako pretekstu do podjęcia tematu innowacyjności w kulturze. Punktem wyjścia

jest prezentacja narastającego znaczenia innowacji, a następnie analiza współczesnego podejścia do funkcjonowania kultury. Pojęcie innowacyjności w kulturze jest kontrowersyjne samo w sobie – kultura bowiem z zasady jest innowacyjna, jedyna i niepowtarzalna. Kontrowersyjne jest również z powodu dyskusji o „wtłoczeniu” działalności kulturalnej w rygorystyczne zasady, reguł, nowomowy i swoistej globalizacji i konsekwencje tego w finansowaniu działalności kulturalnej. Z drugiej strony jednak pozostaje nieco mniej dyskutowany fakt, że wymogi innowacyjności, ze wszystkimi konsekwencjami, wymagają od zarządzających kulturą szerszego myślenia w kategoriach wyznaczenia misji, wizji i strategii działania, zarówno na poziomie instytucji/organizacji, jak i w kategoriach makro.

Rozwój pojęcia innowacji

Pojęcie innowacji pochodzi z języka łacińskiego, *innovare*, czyli tworzenie czegoś nowego. Stąd najczęstsza definicja innowacji podkreśla, że jest to proces polegający na przekształceniu istniejących możliwości w nowe idee i wprowadzenie ich do praktycznego zastosowania [Drucker, 1992; Begg, 1997].

Innowacyjność (ang. *innovation*) może się przejawiać pod różnymi postaciami: może to być innowacyjne podejście do problemu lub przeniesienie rozwiązań z innych obszarów, jak również sposób organizacji czy pracy, np.:

- innowacja technologiczna ma miejsce wtedy, gdy nowy lub zmodernizowany wyrób zostaje wprowadzony na rynek albo gdy nowy lub zmieniony proces zostaje zastosowany w produkcji. Tego typu innowacje są efektem wielu innych działań o charakterze badawczym, technicznym, organizacyjnym, finansowym czy handlowym;
- innowacyjność ukierunkowana na proces skupia się na rozwoju nowych metod, narzędzi, nowego podejścia i udoskonaleniu już istniejących;
- innowacyjność ukierunkowana na cel oscyluje wokół formułowania nowych i identyfikacji alternatywnych podejść do problemu; jednym z elementów jest zidentyfikowanie nowych i obiecujących kwalifikacji oraz tworzenie nowych obszarów zatrudnienia na rynku pracy;
- innowacyjność ukierunkowana na kontekst jest zorientowana na rozwój systemu odpowiadającego na potrzeby i problemy rynku pracy w ramach politycznych i instytucjonalnych struktur (na podstawie m.in. Inicjatywy wspólnotowej EQUAL).

Wszystkie te elementy odnajdziemy w polityce Unii Europejskiej, dla której wspieranie innowacyjności jest zadaniem kluczowym.

Europejska polityka w dziedzinie innowacji ewoluowała na przestrzeni lat. Już w Traktacie powołującym Wspólnotę Węgla i Stali (1951 r.) pojawiły się zapisy mówiące o rozwoju wspólnego rynku surowcowego oraz produktów przemysłu węglowego i stalowego. W Traktacie tworzącym Europejską Wspólnotę Gospodarczą (1957 r.) zapisano działania mające na celu wspieranie badań na-

ukowych i technologicznych, prowadzenie polityki współpracy w dziedzinie rozwoju oraz stwarzanie warunków podnoszenia poziomu edukacji i szkoleń. Do końca lat 70. XX wieku skupiano się głównie na badaniach i rozwoju, a w kolejnej dekadzie ciężar został przesunięty na transfer technologii (badania – rozwój – wdrożenie). Jednolity Akt Europejski przyjęty w 1986 r. określił kwestię konkurencyjności europejskich towarów poprzez ich innowacyjność jako jeden z priorytetów polityki Wspólnoty. Kolejne akty stopniowo rozszerzały listę dziedzin, które mają być objęte polityką proinnowacyjną.

W latach 90. można było obserwować przesunięcie punktu ciężkości na myślenie o innowacyjności jako o ciągłym procesie, w którym uczestniczą liczni partnerzy, w tym uniwersytety, badacze, władze publiczne i przedsiębiorstwa. Dokumenty strategiczne dla rozwoju innowacji wymieniają m.in. takie cele jak:

- wspieranie kultury innowacyjnej,
- wprowadzenie struktur zachowujących innowacje,
- lepsze wdrażanie badań i innowacji.

W pierwszej dekadzie XXI wieku nacisk na bycie innowacyjnym wzrósł jeszcze bardziej. Komisja Europejska wydała wiele dokumentów, określających na czym ma polegać europejska innowacyjność. Można w nich znaleźć takie sformułowania jak:

- konkurencyjność firm w zglobalizowanej gospodarce coraz bardziej zależy od wprowadzania na rynek nowych produktów i usług;
- realizacja polityki innowacji powinna się odbywać nie tylko w ramach polityki badań, ale również jako część polityki przedsiębiorczości i polityki przemysłowej [European Commission COM (2000) 256].

W tym samym 2000 roku Komisja wyznaczyła wprowadzenie pięciu nowych celów polityki innowacyjności:

- spójność polityk innowacyjnych,
- społeczeństwo otwarte na innowacje,
- dostosowanie ram nadzoru na potrzeby wprowadzania innowacji,
- wspieranie powstawania i wzrostu przedsiębiorstw innowacyjnych,
- polepszanie kluczowych interfejsów systemu innowacji [European Commission, COM (2000) 567].

W roku 2003 dopisane zostały nowe cele:

- holistyczne podejście do innowacji (ekonomia ewolucyjna), narodowe systemy innowacji, regiony uczące się, ekonomia złożoności,
- odejście od linearnego modelu procesu innowacyjnego w kierunku modelu systemowego.

W dokumencie wydanym przez Komisję pojawiły się zapisy mówiące o tym, że polityka innowacyjna powinna wpływać na:

- aktywizację przedsiębiorczości przez odpowiednią politykę edukacyjną;
- stworzenie środowiska dla przedsiębiorstw, gdzie mogą one współpracować z innymi firmami, organizacjami i instytucjami publicznymi (np. klastry);
- makro- i mikroekonomiczne uwarunkowania podtrzymujące innowacje (wysoka konkurencyjność, rozwinięte rynki kapitałowe, środowisko

wspierające praktyki nadzorcze, mobilna i wysoko wykwalifikowana siła robocza);

- system edukacji, który powinien być zorientowany na innowacje i gwarantować zdobycie kwalifikacji wymaganych do kreowania innowacji [European Commission, COM (2003) 112].

Jeszcze w tym samym 2003 roku Komisja doprecyzowała podejście do innowacyjności w kontekście inwestycji w badania. Najważniejsze wprowadzone zapisy to:

- szerokie i systemowe podejście do innowacji;
- promocja inwestycji w badania wraz ze zwiększaniem motywacji przedsiębiorców do bycia innowacyjnym;
- wprowadzenie koordynacji pomiędzy politykami innowacji na poziomie krajowym i wspólnotowym;
- zauważenie potrzeby bardziej efektywnego wydatkowania publicznych funduszy na badania;
- postulat wspomaganie badań poprzez odpowiednią politykę makro- i mikroekonomiczną [European Commission, COM (2003) 226].

Innowacyjność dzisiaj — strategie i inicjatywy Unii Europejskiej

Wszystkie przytoczone powyżej zapisy i zalecenia znalazły swój wyraz w traktatach unijnych oraz Zielonej Księdze Innowacji, wskazując, że innowacyjność jest jednym z najważniejszych kierunków polityki unijnej. Innowacja stanowi dla krajów członkowskich UE podstawę trwałego wzrostu gospodarczego oraz poprawę warunków ekonomicznych i społecznych [European Commission, 2010].

Do najważniejszych dokumentów strategicznych Unii Europejskiej w dziedzinie innowacyjności należą obecnie:

a) 7. Program Ramowy Unii Europejskiej 2007–2013 (FP7)

- zakłada dofinansowanie prac rozwojowych oraz badań naukowych w latach 2007–2013. Celem programu jest wzmocnienie bazy naukowej i technologicznej przemysłu europejskiego oraz stworzenie nowych etatów na uczelniach i w instytucjach zajmujących się badaniami naukowymi, co ma skutkować wzrostem konkurencyjności gospodarki UE na arenie międzynarodowej. W traktacie lizbońskim zapisano m.in., że „Unia ma na celu wzmocnienie swojej bazy naukowej i technologicznej przez utworzenie europejskiej przestrzeni badawczej, w której naukowcy, wiedza naukowa i technologie podlegają swobodnej wymianie, oraz sprzyjanie rozwojowi swojej konkurencyjności, także w przemyśle, a także promowanie działalności badawczej (...)” [Traktat, 2007, art. 179];

b) i2010 EUROPA oraz „i2010 – Europejskie społeczeństwo informacyjne do 2010 r.” z 2005 r.

- strategia, która miała za zadanie stworzenie społeczeństwa informacyjnego, uwzględniając trzy podstawowe priorytety wzrostu:
 1. Ukończenie jednolitej europejskiej przestrzeni informacyjnej;
 2. Wzmocnienie innowacji i inwestycji w badaniach technologii informacyjno-komunikacyjnych (ICT), które mają na celu wspieranie wzrostu;
 3. Stworzenie zintegrowanego europejskiego społeczeństwa informacyjnego, które przyczyni się do wzrostu i powstawania nowych miejsc pracy w sposób zgodny z zasadami zrównoważonego rozwoju, stawiając na pierwszym miejscu wyższy poziom usług publicznych i lepszą jakość życia.
- c) Program Ramowy na rzecz Konkurencyjności i Innowacji – CIP 2007–2013
 - to kolejny, duży program europejski zawierający działania wspierające innowacyjność, dostęp do finansowania oraz poprawiające jakość usług okołobiznesowych w regionach. Realizacja przedsięwzięcia ma przyczynić się do rozwoju europejskiej gospodarki opartej na wiedzy, a także podnieść jej konkurencyjność. Z tego budżetu finansowane są projekty z trzech programów szczegółowych:
 1. Program na Rzecz Przedsiębiorczości i Innowacji – działania na rzecz przedsiębiorczości, a także wsparcie dla sektora MŚP (szczególnie w ramach podnoszenia konkurencyjności przedsiębiorstw oraz wdrażania w nich innowacji);
 2. Program na Rzecz Wspierania Polityki Dotyczącej Technologii Informacyjnych i Komunikacyjnych – zakłada stworzenie jednolitej europejskiej platformy informacyjnej oraz budowę społeczeństwa informacyjnego;
 3. Inteligentna Energia – Program dla Europy – poprawa efektywności energetycznej oraz wsparcie działań związanych z racjonalnym wykorzystaniem zasobów energetycznych.
- d) Europa 2020 (EU 2020 Strategy)
 - program rozwoju gospodarczego państw członkowskich UE na lata 2010–2020, który jest kontynuacją strategii lizbońskiej z 2000 r. Wśród jego priorytetów znajdują się:
 1. rozwój oparty na wiedzy i innowacji;
 2. rozwój zrównoważony, oparty na zwiększeniu konkurencyjności gospodarki i jej przyjazności dla środowiska;
 3. rozwój sprzyjający włączeniu społecznemu, czyli wspieranie gospodarki o wysokim poziomie zatrudnienia, zapewniającej spójność społeczną i terytorialną.

Dla zrealizowania postawionych celów Komisja Europejska zaproponowała uruchomienie kilku inicjatyw przewodnich, wśród których znalazły się m.in.:

a) Unia innowacji

- ma na celu pobudzenie innowacji w Europie oraz usunięcie przeszkód, z powodu których interesujące projekty nie trafiają na rynek. Zakłada wspieranie dialogu, współpracy i transferu technologii pomiędzy środowiskiem naukowym a biznesowym tak, aby konstruowane wynalazki mo-

gły się stawać jednocześnie produktami. Obejmuje tworzenie „partnerstw innowacyjnych” między sektorem publicznym i prywatnym, co pomoże zwiększyć nakłady na badania i rozwój, zapewnić lepszą koordynację inwestycji, a także aktualizować przepisy i normy oraz dostosowywać je do wymogów dzisiejszej gospodarki.

Obszary priorytetowe, w których Komisja zamierza zachęcać do współpracy publiczno-prywatnej, obejmują zmiany klimatu, efektywność energetyczną, zdrowe życie, inteligentne miasta i zwiększenie mobilności, racjonalne zużycie wody, surowce oraz rolnictwo zgodne z zasadami zrównoważonego rozwoju.

b) Europejska Agenda Cyfrowa

- określa rolę technologii informacyjno-komunikacyjnych (ICT) w realizacji zamierzeń obecnej strategii. Agenda ma przyczynić się do wzrostu innowacyjności, wzrostu gospodarczego oraz poprawy codziennego życia obywateli i przedsiębiorstw w państwach członkowskich Unii Europejskiej.

c) Wkład polityki regionalnej w rozwój Europy do 2020

- polityka regionalna może uwolnić potencjał wzrostu UE poprzez promocję innowacji we wszystkich regionach, zapewniając przy tym komplementarność pomiędzy unijnym, krajowym i regionalnym wsparciem dla innowacji, badań i rozwoju, przedsiębiorczości oraz technologii ICT.

Wszystkie wymienione działania wzywają twórców polityki w państwach członkowskich na wszystkich szczeblach do podjęcia niezwłocznych działań w celu zainwestowania większej części zasobów wciąż dostępnych w ramach Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR) w bieżącym okresie finansowania i stymulowania inteligentnego rozwoju. W programie polityki spójności na lata 2007–2013 innowacje są postrzegane jako najważniejsze narzędzie służące osiągnięciu zrównoważonego rozwoju i jako podstawowy czynnik wspierający wzrost i rozwój gospodarczy.

Innowacyjność — polskie podejście

Powyższy przegląd bardzo wyraźnie pokazuje, że innowacyjność jest swoistego rodzaju koniecznością, wymogiem stawianym wszystkim państwom członkowskim Unii Europejskiej. Tym samym więc za dokumentami unijnymi podążają dokumenty krajowe. Należy wspomnieć o kilku najważniejszych, w których priorytety innowacyjności znajdują się na pierwszych miejscach:

a) Strategia Rozwoju Kraju 2007–2015

- jest podstawowym dokumentem strategicznym określającym cele i priorytety polityki rozwoju w perspektywie najbliższych lat oraz warunki, które powinny ten rozwój zapewnić. Stanowi punkt odniesienia zarówno dla innych strategii i programów rządowych, jak i opracowywanych przez jednostki samorządu terytorialnego;

b) Narodowa Strategia Spójności 2007–2013 (Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia 2007–2013)

- określa priorytety i obszary wykorzystania oraz system wdrażania funduszy strukturalnych i Funduszu Spójności. Celem jest tworzenie warunków dla wzrostu konkurencyjności gospodarki polskiej opartej na wiedzy i przedsiębiorczości, zapewniającej wzrost zatrudnienia oraz wzrost poziomu spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej Polski w ramach Unii Europejskiej i wewnątrz kraju;

c) Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego

- dokument ten ma określać cele i priorytety rozwoju Polski w wymiarze terytorialnym, zasady i instrumenty polityki regionalnej, nową rolę regionów w ramach polityki regionalnej oraz zarys mechanizmu koordynacji działań podejmowanych przez poszczególne resorty;

d) Krajowy Program Reform 2008–2011

- celem Krajowego Programu Reform jest osiągnięcie odnowionej Strategii Lizbońskiej poprzez lepsze ukierunkowanie działań legislacyjnych, organizacyjnych i środków finansowych oraz utrzymanie wysokiego tempa wzrostu gospodarczego sprzyjającego tworzeniu nowych miejsc pracy.

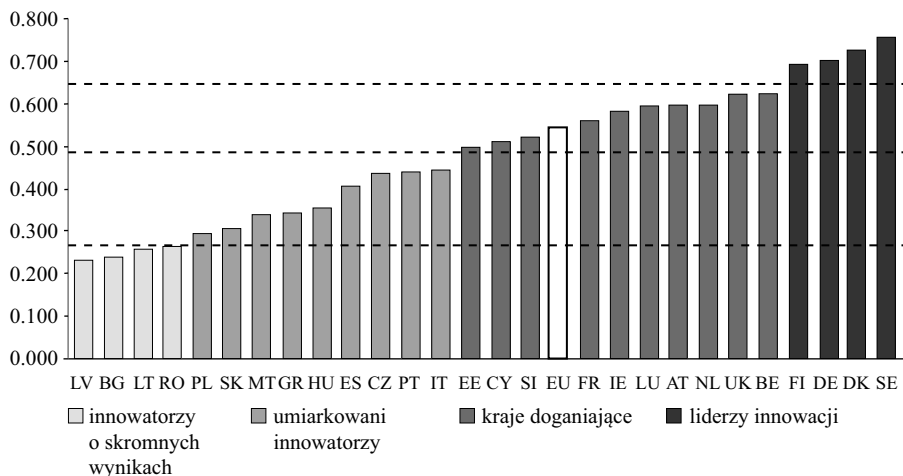
Wszystkie wspomniane dokumenty mają charakter strategiczny. Są wytycznymi dla tworzenia dokumentów strategicznych na poziomach administracji rządowej i samorządowej, a w konsekwencji przekładają się wprost na wszelkie możliwe programy dofinansowań, w których innowacyjność jest podstawowym kryterium oceny.

Efekty wdrażania innowacyjności — *European Innovation Scoreboard*

Komisja Europejska co roku wydaje raport *European Innovation Scoreboard*, prezentujący poziom wdrażania innowacji w krajach członkowskich. *Innovation Union Scoreboard* stworzona została na podstawie 25 wskaźników dotyczących badań naukowych i innowacji, pogrupowanych w trzy główne kategorie:

- *opportunity factors* – zasoby ludzkie, środki finansowe oraz systemy badawczo-naukowe;
- *company factors* – stopień innowacyjności europejskich firm mierzony ich inwestycjami, intensywnością relacji biznesowych i przedsiębiorczością oraz aktywami intelektualnymi;
- *output factors* – wskazujące na przełożenie innowacyjności na korzyści ekonomiczne dla gospodarki.

Pozycja Polski na tle innych państw nie prezentuje się najlepiej. W ciągu ostatnich kilku lat Polska ciągle znajdowała się na końcu skali, w ostatnim zestawieniu za rok 2010 r. znajduje się na 22 miejscu (spośród 27 krajów Unii Europejskiej).

Wykres 1. Wyniki państw członkowskich UE w dziedzinie innowacji za rok 2010

Źródło: <http://europa.eu/rapid/pressReleases/Action.do?reference=MEMO/12/74&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en> (dostęp: 2012.03.02)

Badane państwa zostały podzielone na 4 grupy:

- liderzy innowacji (kraje, których wskaźniki znacznie przewyższają średnią unijną, jak: Dania, Finlandia, Niemcy i Szwecja);
- kraje doganiające (osiągające wyniki zbliżone do średniej unijnej, jak: Austria, Belgia, Cypr, Estonia, Francja, Holandia, Irlandia, Luksemburg, Słowenia i Wielka Brytania);
- umiarkowani innowatorzy (kraje, których wyniki znajdują się poniżej średniej, jak: Czechy, Grecja, Hiszpania, Malta, Polska, Portugalia, Słowacja, Węgry i Włochy);
- innowatorzy o skromnych wynikach (nowo przyjęte kraje UE – Bułgaria i Rumunia oraz Litwa i Łotwa).

Poza zestawieniami zbiorczymi w raporcie znajdują się również profile poszczególnych państw, prezentujące je na tle średniej unijnej. Na ich podstawie można wywnioskować, że do najsłabszych wskaźników innowacyjności w Polsce należy np. współpraca nauki z biznesem oraz komercjalizacja wyników prac badawczo-rozwojowych. Od 2008 r. znacząco spada ilość małych i średnich przedsiębiorstw inwestujących w badanie i rozwój. Do najmocniejszych stron Polski należy zaś, według tego zestawienia, inwestowanie w kapitał ludzki.

Innowacyjność — w stronę kultury

W programie polityki spójności na lata 2007–2013 innowacyjność jest zagadnieniem kluczowym. Decydując o przyznaniu finansowania, Komisja Europejska

priorytetowo traktuje kreatywne oraz innowacyjne produkty i rozwiązania, za priorytety uznając:

- innowacje i gospodarkę opartą na wiedzy,
- przejście w kierunku kreatywnej gospodarki,
- edukację w dziedzinie kreatywności i innowacji,
- kreatywność i innowacje w sektorze publicznym,
- różnorodność kulturową jako siłę napędową kreatywności i innowacji,
- budowanie zrównoważonego rozwoju,
- potencjał branży kreatywnej i kulturalnej [Panorama Inforegio, 29/2008].

Tym samym innowacyjność jako taka jest istotnym elementem rozwoju nie tylko na szczeblach administracyjnych, ale dotyczy każdej instytucji czy organizacji. Już w Strategii Lizbońskiej (2000) w centrum Europy umiejscowiono przemysły kultury i przemysły kreatywne (pojęcia dziś bardzo często stosowane wymiennie i odnoszące się na ogół do wszelkiej działalności kulturalnej jednocześnie) jako „najbardziej konkurencyjną i dynamiczną gospodarkę opartą na wiedzy, zdolną do podtrzymania wzrostu gospodarczego oraz zapewnienia miejsc pracy i spójności społecznej”.

Wykazanie powiązań łączących kulturę, kreatywność i innowacje to kluczowe założenie Europejskiej Agendy Kultury. Powstała ona w wyniku badania *Ekonomia kultury w Europie*, zleconego przez Komisję Europejską [KEA, 2006], w którym po raz pierwszy zmierzono bezpośredni wpływ gospodarczy przemysłu kulturalnego i kreatywnego oraz pośrednie korzyści dla europejskich regionów i przedsiębiorstw.

W tym miejscu należy kilka uwag poświęcić podejściu do rozumienia pojęcia kultura, które wspomniany raport usankcjonował. Badanie KEA bowiem, uwzględniające nowe „dziedziny” kultury, o których dyskutowano już od dawna (m.in. EUROSTAT, UNESCO), wprowadziło podział na:

- sektor kultury – tradycyjne dziedziny sztuki i przemysły kultury, których wynik działania i produkt ma wymiar artystyczny, takie jak sztuki wizualne, performatywne, dziedzictwo, film i wideo, telewizja, gry wideo, muzyka, książka i prasa.
- sektor kreatywny – w jego skład wchodzi przemysły i działania, które używają kultury jako wartości dodanej w wytwarzaniu produktów pozakulturalnych. Są to: architektura, *design*, reklama i przemysły powiązane (komputery, telefony komórkowe, odtwarzacze MP3 itp.).

Za raportem KEA pojawiły się następne. Ponownie na temat podejścia do kultury wypowiedziały się UNESCO, WIPO (Światowa Organizacja Własności Intelektualnej) i UNCTAD (Konferencja Narodów Zjednoczonych ds. Handlu i Rozwoju), tworząc własne, choć zbliżone definicje. Należy dodać, że proces ten bynajmniej nie jest zakończony; jak wspomniano wcześniej, mieszają się dziś w języku pojęcia: kultura, przemysły kultury, przemysły kreatywne, czy coraz częściej używane sformułowanie „sektor kreatywny”.

Niezależnie od dyskusji terminologicznych z raportu KEA wynika, że z punktu widzenia gospodarki sektor kultury jest liderem, jeśli chodzi o wkład w tworzenie miejsc pracy i generowanie wzrostu. Kultura dostarcza **kreatyw-**

nych umiejętności innym gałęziom gospodarki, w szczególności związanym z technologiami informacyjno-komunikacyjnymi, poprawiając wydajność i tworząc miejsca pracy w najbardziej interesujących dziedzinach. Wystarczy podać kilka danych, z zastrzeżeniem, że badanie odbywało się w roku 2004:

- w 2003 r. obroty sektora kreatywnego w krajach członkowskich UE wyniosły ponad 654 miliardy Euro, znacznie więcej niż np. przemysłu samochodowego;
- udział tego sektora w PKB Unii w tym samym roku jest szacowany na 2,6%, więcej niż wkład przemysłu chemicznego, tekstylnego czy spożywczego;
- wzrost wartości dodanej sektora w latach 1999–2003 wyniósł 19,7%, czyli o 12,3% więcej niż ogólny wzrost gospodarczy;
- w 2004 r. w unijnym sektorze kreatywnym zatrudnionych było 5,8 miliona ludzi, co stanowiło 3,1% całej zatrudnionej populacji krajów członkowskich;
- podczas gdy ogólna liczba zatrudnienia w UE w latach 2002–2004 spadała, sektor kreatywny zanotował prawie 2-procentowy wzrost zatrudnienia [KEA European Affairs, 2006].

Po przeprowadzeniu badania KEA w 2007 r. Komisja Europejska podała swoje stanowisko w sprawie polityki kulturalnej w publikacji *Europejski program działań na rzecz kultury w globalizującym się świecie*, potocznie nazywanej Europejską Agendą dla Kultury. W dokumencie wskazane zostały trzy główne cele składające się na strategię kulturalną:

- promowanie różnorodności kulturowej i dialogu międzykulturowego;
- promowanie kultury jako katalizatora kreatywności w ramach strategii lizbońskiej;
- promowanie kultury jako istotnego elementu stosunków międzynarodowych Unii [<http://ec.europa.eu/culture>].

Działalność kulturalna jako proces jest jednym z obszarów, w którym innowacyjność i kreatywność są istotnymi czynnikami sukcesu, decydują często o przewadze konkurencyjnej organizacji i przedsiębiorstw. Bez niej trudno mówić o produktach, imprezach czy usługach, które wychodzą naprzeciw rosnącym oczekiwaniom odbiorców, konsumentów dóbr kultury.

Z punktu widzenia ekonomii tradycyjnej kultura nie różni się od przemysłu: obowiązują ją te same prawa popytu i podaży, które rządzą gospodarką wolnorynkową, jest poddana tym samym regulacjom. Podejście pokazujące, że jest czynnikiem oddziałującym na ekonomię zarówno w skali mikro, jak i makro, oraz realnym źródłem przychodów, jest niewątpliwie bardzo istotne dla stymulowania jej rozwoju. Warto jednak wspomnieć i o tym, że w ekonomii od wielu lat widoczne jest rozróżnienie na sztukę, w rozumieniu tworzenia dzieł sztuki, i przemysłu kultury, w rozumieniu wytwarzania dóbr będących nośnikami warstwy symbolicznej, znaczeniowej.

Innowacyjność w kulturze — analiza

Cały powyższy wywód pokazuje wyraźnie, że innowacyjność w kulturze jest koniecznością. Od priorytetów ustawianych na każdym szczeblu nie ma ucieczki. Pojawiają się jednak liczne głosy krytyczne, a dyskusja na ten temat zaczyna się już od samego podejścia do innowacyjności.

Nawiązując do sformułowań pojawiających się na początku niniejszego tekstu, problemem najbardziej dyskusyjnym jest pytanie o to, czym jest kultura, jeśli nie poszukiwaniem nowych metod czy doskonaleniem istniejących? Kultura z założenia jest innowacyjna, a każdy utwór, dzieło sztuki jest inne i niepowtarzalne. Stąd bunt środowisk, który dotyczy m.in. wprowadzania unijnej nowomowy do każdego obszaru jej funkcjonowania. Nowomowa najbardziej dotkliwa staje się w miejscu styku kultury jako działania z administracyjno-urzędniczymi procedurami. Spore wątpliwości budzi więc kreatywność i innowacyjność jako kryterium oceny, kiedy projekty z dziedziny kultury muszą wykazywać wskaźniki zaplanowane wcześniej przez urzędników. Rezultatem „wpisania się” w reguły jest przyznawanie (bądź nie) dofinansowania na realizację projektu kulturalnego. Mało który twórca kultury ma komfort funkcjonowania bez środków zewnętrznych, kiedy zaś musi poszukiwać dofinansowania na realizację swoich pomysłów, spotyka się z priorytetowymi kryteriami oceny i koło się zamyka. Czasem jest to wyłącznie kwestia opisanie pomysłu (stworzenia projektu), utrzymania go w ryzach dzisiejszej unijnej nowomowy, postępowanie zgodnie ze stwierdzeniem George’a Washingtona, że „kto robi zwyczajne rzeczy w niezwykły sposób, przyciąga uwagę świata”.

Kwestia ta jednak pojawia się również w kontekście swoistego kwantyfikowania kultury. Wymogi stawiane projektom starającym się o dofinansowanie związane są z przeprowadzeniem głębokich analiz prowadzących m.in. do budowania wskaźników – liczby pracowników, liczby utworzonych w wyniku realizacji projektu dzieł sztuki, projektowanej liczby uczestników wydarzenia kulturalnego. Wydaje się, że problemem jest zarówno kwantyfikowanie jako takie, jak i nacisk na to, by wskaźniki były jak największe: zarówno te, które trzeba zaplanować, jak i zrealizować, gdyż w przeciwnym wypadku konieczny będzie zwrot dofinansowania – i tu urzędnicy są bezlitośni. Z innej jeszcze strony patrząc, należy wziąć pod uwagę, że kwestia jako taka nie jest nowa – już Theodor W. Adorno pisał: „Wymagania stawiane kulturze przez administrację są ze swej istoty heteronomiczne: bez względu na formę, jaką kultura przybierze, ma być ona sądzona wedle norm jej nieswoistych i niemających nic wspólnego z jakością przedmiotu, a za to wszystko wspólne z jakimś gatunkiem abstrakcyjnych standardów narzuconych z zewnątrz” [cyt. za: Bauman, 2011].

Bunt środowisk przejawia się również w krytycznych głosach samych twórców kultury, artystów. Zostali oni zmuszeni do zajęcia się kwestiami zarządzania (bądź znalezienia kogoś, kto robi to w ich imieniu), o czym świadczy choćby wysoki odsetek czynnych zawodowo twórców kultury na podyplomowych studiach związanych z zarządzaniem (np. Podyplomowe Studia Zarządzania

Kulturą UJ, Kadra Kultury NCK). Muszą się nauczyć poruszania w gąszczu przepisów, reguł rynku, możliwości znajdowania pieniędzy na działania twórcze, wykazywania innowacyjności i w efekcie – umiejętności wpisywania się w programy dotacyjne. Należy przy tym dodać, że niewielki procent tych programów przyznaje dofinansowania osobom fizycznym, co dla twórców oznacza dodatkowy problem – konieczność prowadzenia działalności gospodarczej bądź porozumienie się z podmiotami prawnymi.

W ostatnich latach różne instytucje (uczelnie, prywatne firmy, stowarzyszenia, fundacje) lawinowo organizują szkolenia, studia z zakresu pozyskiwania środków unijnych, zarządzania unijnymi projektami itp. Unia Europejska jest dobrze sprzedającym się „towarem” – zwiększa się liczba specjalistów, którzy świetnie radzą sobie w tej materii, bezbłędnie orientują się w przepisach, zadaniach oraz celach unijnych, mogą stworzyć projekt według unijnych wymogów niemal na każdy temat. Twórcy kultury zaś krytykują istniejący system, zarzucając mu ograniczenie wolności twórczej, konieczność rywalizacji z firmami, które wyspecjalizowały się w pisaniu wniosków o dofinansowanie. Dobitnie określił to Grzegorz Kowalski, profesor warszawskiej ASP, mówiąc, że są to „łowcy grantów, którzy mają opanowany system pisania podań o kasę (...). I rzadko z tego powstaje wartościowa sztuka, nowe rzeczy. Oni tak naprawdę nie tworzą niczego” [Artysta...]. Tym samym kultura jawi się w opozycji do zarządzania, „a to z tej przyczyny, że jak to ujął Oscar Wilde (prowokacyjnie, zdaniem Adorna), kultura jest «bezużyteczna» lub przynajmniej za taką jest uznawana, jak długo jej (samozwańczy, a z punktu widzenia sztuki bezprawni) nadzorcy dzierżą monopol na wyznaczanie linii granicznej między użytecznością a brakiem pożytku” [cyt. za: Bauman, 2011].

Krytyka omówionego podejścia wynika z jeszcze jednego istotnego aspektu – znalezienie się poza istniejącym systemem oznacza wykluczenie, brak możliwości realizowania własnych pomysłów czy projektów. Za bardzo istotny aspekt tego zagadnienia należy uznać konieczność „wpisywania się” w istniejące programy dofinansowań. Sposób przyznawania pieniędzy, priorytety, kryteria oceny bardzo wyraźnie określają, na co można otrzymać wsparcie. Dokumenty strategiczne, również te na poziomie krajowym, tak bardzo ustawiły innowacyjność w centrum działania, że nawet w programach niemających finansowania unijnego jest ona priorytetem. Należy tu zresztą wspomnieć i o innych „unijnych” wymogach przeniesionych wprost na rynek dofinansowywania kultury, takich jak: zrównoważony rozwój, równość płci czy wpływ na społeczno-ekonomiczny rozwój regionu. Wymogi i konieczność opisania powyższych zagadnień pojawiają się w regulaminach konkursów, grantów, dotacji celowych, obejmowania patronatu i mecenatu nad działaniami kulturalnymi. Projekty, które się w te założenia nie wpisują, choćby najciekawsze, nie mają możliwości otrzymania dofinansowania.

Ten ostatni wątek budzi ogromne kontrowersje w kontekście polityki całej Unii Europejskiej. Ustalanie założeń strategicznych, tworzenie wytycznych dla wszystkich krajów członkowskich powoduje dyskusje o zatracaniu indywidual-

ności krajów, twórców, o pewnym rodzaju globalizacji, w której w każdym kraju członkowskim działają te same mechanizmy i instrumenty.

Jak w każdych rozważaniach stawiających sobie za cel analizę przeciwstawnych kwestii, trudno jest przyjąć jednoznaczną ocenę. Analizując tworzone systemy i politykę Unii Europejskiej ze świadomością, że pewne zasady i priorytety zostały ustalone (nie bez naszego udziału przecież), należałoby spróbować dostrzec pozytywne aspekty istniejącego stanu rzeczy. Najciekawsze zmiany możemy obserwować w sferze zarządzania kulturą. Innowacyjność tego sektora przyciąga coraz więcej uwagi. W Europie w ciągu ostatnich trzech lat dwie z trzech organizacji działających w administracji publicznej (w tym również w sferze kultury) wprowadziły nowe usługi lub znacznie poprawiły usługi już świadczone. „Zgłoszone pozytywne efekty innowacji objęły lepszy dostęp użytkowników do informacji, większe zadowolenie użytkowników, lepiej ukierunkowane usługi, szybsze świadczenie usług, uproszczoną administrację oraz lepsze warunki pracy i większe zadowolenie pracowników” [European Innovation Scoreboard, 2010].

Konieczność dostosowania się do wymogów Unii Europejskiej, istniejące źródła dofinansowań oraz chęć realizowania pomysłów zmusiły sektor kultury do innego spojrzenia na dotychczasową działalność. Instytucje/organizacje kulturalne zaczęły myśleć w kategoriach formułowania celów własnej działalności czy myślenia strategicznego. Powstaje coraz więcej zapisanych strategii rozwoju, które formułują jasne i przejrzyste cele i działania, zaplanowane do zrealizowania w konkretnym czasie. Podmioty prowadzące działalność kulturalną zaczynają pomалу dostrzegać, że nie jest to tylko absurdalny wymóg urzędników unijnych, lecz prowadzi on do uporządkowania myślenia o instytucji/organizacji, a w konsekwencji do rzeczywistego dialogu z odbiorcą, rozpoznania jego potrzeb i wychodzenia im naprzeciw, co wcale nie musi oznaczać obniżenia poziomu artystycznego i realizacji wyłącznej potrzeby rozrywki. Prowadzi to również do dostrzeżenia, jak bardzo zmienił się odbiorca kultury: istniejący dotąd XIX-wieczny model człowieka kulturalnego stał się przeżytkiem, odbiorca chce współuczestniczyć i współtworzyć kulturę, a nie być tylko jej biernym obserwatorem. W tym kontekście należy również zauważyć, że w najważniejszym dla zarządzania kulturą w Polsce akcie prawnym, *Ustawie o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej*, zlikwidowano zapis mówiący o edukacji społeczeństwa jako podstawowym celu prowadzenia działalności kulturalnej, co otworzyło perspektywę dla innego spojrzenia na kulturę.

Tym samym wypada się zgodzić z myślą Zygmunta Baumana, że

kultura płynnej nowoczesności nie posiada „ludu” do oświecania i uszlachetniania; posiada natomiast klientów do uwodzenia. Uwodzenie, w odróżnieniu od oświecania czy uszlachetnienia, nie jest zadaniem do jednorazowego, raz-na-zawsze spełnienia, lecz niekończącą się czynnością. Funkcją kultury jest nie zaspokajanie istniejących potrzeb, ale stwarzanie nowych, przy równoczesnym utrzymywaniu potrzeb już wprzód zakorzenionych czy posianych w stanie permanentnego niezaspokojenia. Jej troską naczelną jest zapobieganie satysfakcji jej byłych podopiecznych, teraz w klientów przedzierzgniętych, a już szczególnie – przeciwdziałanie ich kompletnej i ostatecznej, niewymagającej dal-

szych uzupełnień satysfakcji, jaka nie pozostawiłaby miejsca dla dalszych, nowych i jeszcze niezaspokojonych pożądań i zachcianek (Bauman, 2011: cyt. za www.culturecongres.eu – zapis wideo wykładu Z.B.).

Proces zmian w podejściu do zarządzania kulturą dokonuje się powoli, ale instytucje, które już go przeszły, znajdują się na wygranej pozycji. Nie narzekają na brak środków finansowych i coraz częściej potrafią ich szukać. To daje komfort wolności twórczej, skupienia się na celach merytorycznych.

Podsumowanie

Powyższe rozważania prowadzą do kilku wniosków oraz – być może – do nakreślenia kolejnych problemów do dyskusji. Pierwszym z nich jest stwierdzenie, że innowacyjność może być zarówno koniecznością, jak i szansą. Skoro nie ma możliwości odejścia od rozumowania w tych kategoriach, należałoby może rozpocząć dyskusję o szerokim podejściu do pojęcia innowacyjności, zwłaszcza w kontekście sztuki i kultury. Wydaje się bowiem, że przynajmniej częściowo spór toczy się o pryncypia – o prawo do wolności twórczej i niechęć do włączania się w istniejące normy (co zresztą jest jednym z fundamentów istnienia kultury). O ile problem jest więc istotny, gdy mówimy o działalności twórczej, artystycznej i rzeczywiście powinien być szerzej przedyskutowany w tym zakresie, o tyle już niekoniecznie musi być odniesiony w ten sam sposób do codziennego funkcjonowania instytucji i organizacji kulturalnych, ich zarządzania.

Należy wyraźnie podkreślić, że narzucone reguły zmuszają rynek kultury (przede wszystkim publicznej) do zastanowienia się nad sensem działania, ustaleniem celów, priorytetów, sformułowaniem podstawowych elementów zarządzania – misji, wizji i strategii. Na razie lepiej radzi sobie tu kultura funkcjonująca w obiegu pozapublicznym, gdzie bez określenia tych fundamentalnych kwestii nie mogłaby po prostu istnieć.

Literatura

- Artysta zawsze jest sam i państwu nic do niego*, rozmowa z Grzegorzem Kowalskim, www.culturecongres.eu, (dostęp: 25.06.2011).
- Bauman Z. (2011), *Kultura w płynnej nowoczesności*, Agora, Warszawa.
- Begg D., Fisher S., Dornbush R. (1997), *Makroekonomia*, PWE, Warszawa.
- Challenges for Enterprise Policy in the Knowledge-driven Economy*, European Commission 2000, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2000:0256:FIN:EN:PDF> (dostęp: 12.02.2010).
- Drucker P.F. (1992), *Innowacja i przedsiębiorczość. Praktyka i zasady*, PWE, Warszawa.
- EUROPA 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu*, KOM(2010) 2020 wersja ostateczna, European Commission, http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_PL_ACT_part1_v1.pdf (dostęp: 15.02. 2010).

- Europejski program działań na rzecz kultury w globalizującym się świecie*, European Commission, Bruksela 2007, <http://ec.europa.eu/culture> (dostęp: 10.12.2009).
- Green Paper*, http://www.pi.gov.pl/parp/chapter_86197.asp?soid=2C4757E742344FAEA2132EF98C3B2732 (dok. elektr., wersja polska) (dostęp: 19.02.2011).
- i2010 – Europejskie społeczeństwo informacyjne na rzecz wzrostu i zatrudnienia*, COM(2005) 229, European Commission Bruksela 2005, <http://cordis.europa.eu/documents/documentlibrary/81718541PL6.pdf> (dostęp: 06.10.2009).
- http://ec.europa.eu/research/innovation-union/index_en.cfm?pg=press (dostęp: 02.03.2012).
- Inicjatywa wspólnotowa EQUAL*, <http://www.equal.org.pl> (dostęp: 06.02.10).
- Innovation is a knowledge-driven economy*, COM(2000)567, European Commission Bruksela, 2000, http://cordis.europa.eu/innovation-policy/studies/im_study6.htm (dostęp: 02.19. 2011).
- Innovation Policy: Updating the Union's Approach in the Context of the Lisbon Strategy*, COM(2003)112, European Commission Bruksela 2003, http://cordis.europa.eu/press-service/innov_11.htm (dostęp: 19.02.2011).
- Investing in Research: An Action Plan for Europe*, COM(2003)226, European Commission, Bruksela, 2003, ec.europa.eu/invest-in-research/pdf/226/en.pdf (dostęp: 15.02.2010).
- Kelly T. (2010), *Sztuka innowacji*, Wyd. Rzeczypospolitej, Warszawa.
- Panorama Inforegio 29/2008, http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/panora_pl.htm (dostęp: 12.02.2010).
- The Economy of Culture in Europe*, KEA European Affairs 2006, <http://ec.europa.eu/culture> (dostęp: 15.06.2008).
- The Innovation Union's Performance Scoreboard for Research and Innovation*, Pro Inno Europe 2011 pdf., <http://www.proinno-europe.eu> (dostęp: 15.02.2010).
- Traktat o Unii Europejskiej i Traktat Ustanawiający Wspólnotę Europejską. Wersje Skonsolidowane*, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej C 321 E/1, Bruksela, 2006, www.eur-lex.europa.eu (dostęp: 20.02.2010).
- Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz.U. 1991 Nr 114 poz. 493).